

ՍԱՅԵՆԱԽՈՍՎԱԿԱՆ

ԹԱՎԱՐԱՆԻ ԽՈՐԵՆԸՆԸՆԻ ՀԱՅՈՒ ԳՈՏՈՒՐԻ
ԹԱՎԱՆ, ԲՆԵՐԴՐԻ ՎԵՐՈՇՈՉՈՒԹԻՒՆՆ ԽԵԴՐԵ

(ՀԱՅԻ ՆԱՐ ՀՐԵՑՈՒՑԿԱՌՄՈՒՄՆ)

1. « Հայոց Պատմութեան, քննադատու-
թեամբ զրացուեիրեն ունեցած են այս
կարծիքն թե եակոմ բաշտիքն լուս վատահայի
չե, ուստի խորենցոյ ի նպաստ կամ հակառակ
վեր կարելու համար հարկ և սպասել ձեռա-
գրաց համեմատթեամբ վերակացնեած բառ,
որի մը :

Այժմ ունիմք արդեն այս բնադիրը՝
հրապարակ հանուան Մ. Արեգակնակ և Ս. Յա-
րութեանեամբ աշխատութեամբ, համեմատու-
թեամբ բազմամիշ ձեռութրաց՝ բաց տա-
ռաւած ակնկալութիւնն չ'արդարանքար, գոյզ
փոփոխութեամբ՝ խորենցոյ ծեսօթ բնադիրը
կ'ընծայուի մեջ մասնակամ, Այս բնադիրը,
թեե հաստատած և ժողով ժարու ձեռ-
ութրաց վոյ, բայց իւր արդեք կը զահէ անե
փոփոխ նաեւ ը—ժոր գարերու համար, ինչպես
այս ըրբանի Պատմագիրը կը պային, որու ծա-
նօթ եղան ևն խորենցոյ, և ամեներեւ կը
հաստատ կրիստու ձեռադիր մը՝ որ համա-
տականարու թու—ժ գարու ծագում ունի, որու
վրայ մի եարք:

Հրատարակիք աշոց առցի, ունեցած են
Ս. Ա. ձեռադիր, և Ս. Ապագիր, բաց տակից ծառ
նօթ եղան ևն կոչենիք թուով որից պրեսի-
ներ, որոնց արդեքն կրայ ի հեռուստ քիչ շատ
զեահատութիւն:

Այս ապագիր և ձեռադիր պրեսի,

որոնց մասն մաճաման կը խոռու ընդարձակ
հառաջարանին մը, կը բանութիւն հրատարա-
վիչներեն երկր խմբի:

1. Ա. Անաւերգամ ապագրութեան հա-
մապատասխան պրեսի:

2. Ա. Անձնաբիւն ապագրութեան հա-
մապատասխան պրեսի:

3. Ա. Խորեն և Ե. Ա. Խմբերու ընդ-
առանեալ պրեսի:

Այս խմբերեն անենէն անազարտն, ուստի
և հնագետն ինքնի առաւելապես կրող բառ-

։ Պատմին Խորենուց Պատմութիւն հայոց, ար-
խատութեամբ Մ. Արեգակնակ և Ս. Յարութեանունի
պրեսի, այս. Ա. Անձնաբիւն պրեսի 1830ի մատեր,
Մինչդ Պատմագարանի խորենցոյ օրինակ-
ների պատճեն կը լուսաւրեն այս Քերը (ՀԱՅ, ել 191—1)։ Սեպտեմբերի պատճենած
առաջադ մը, զոր Հ. Յ. Զահրապետ յարենակ և
Վիստր, համապատասխար 1830ի մատեր,
Մինչդ Պատմագարանի խորենցոյ օրինակ-
ների պատճեն կը լիշտապետ (առըմբեր կը զնեմ
այժմած թուերը և Արտիանի համապատասխա-
րներ մատագրան... Հայու Ա. Գրի Ա.)։

զիրն կը ներկայացնէ Ա. Խումբը, ուսից
Յ. օրինակ (Ա—Ե) ունին հրատարակիչք ձեռքի
տակ, և այս ասկից պայ խմբին կը վերաբերի
նաև Ե. Անձնաբիւն համապատահ բնադիրը,
Լայզըիքի քաղաք. Գրադարանի ձեռագիրը,
Կարենանցի բազգաւութեան և օրինակն (Կ),
որու նախարանազիրն Լամբանացոյ օրինակն
եղան և կ'ըստի, Այս խմբի տակ դասելու եր
ըստ Արեգակն նաև Լորինակն էջմանենի թ. 249
(Կար. 242) ձեռագիրն պուն գրաւութիւն ժող—
ժող գարուն կը գրաի, և 1867 և 1884 եր-
կից նորոգուն է՝ թերի մասերն լցածուելով
երկրորդ և երրորդ ձեռքեւ Յ. Խմբի օրինակն
մը. Այսիւ և հիմ գլուխթեան թագորզներն եք
ներկայացընեն Ա. Խմբի ամենն համագույնին որի
ամէք Շատ լու պիտի ըլլար, եթէ հրապարա-
կիք ի անսամբլեան զանազնելու համար
լի ա. և բ. գրիները ընթերցաւներն տային
։ Ե. Ե. Ե.

Ա խումբն ունեցած են Յ. օրինակ
(Ա—Ե), բաց տակից պայ խմբին կը վերաբերի
Կամակ հրատ. Այսու մէջ ի ձուսածու նշանակուած
օրինակը՝ Առոր շեղութ Ա-Են կը կայսանայ Փային
ինչ նէս Խմբարու ընթերցուածներու մէջ, օս-
տից կողմանէ համաձայն է իսկ ու խումբն Ա
և Յ. Խմբերու խանուսորդն է, որու մայր սրի-
նեան է և նեւու վերապոյն նկատեցնեան և ժող—
ժող զարու սրինակն 1867 և 1884 թուա-
խաններու երկրու նորոգուն է՝ լցածուելով
թերի մասերն Յ. Խմբի պրեսիներէ, որ ապ-
առաջան է նախարագափար ուղիւ ընդունեա-
լութեանց, և այս հանապարհոնց Ա. Խմբերն
ձևալուն են ի մի. Այս և խմբին ունեցած են
Յ. օրինակ բացի Են: Ասէ Ք. Խմբ. Ա. Պատմա-
րութիւնի Արեգ լցուաւու Ենմարանի թ. 1 օրինակը:
Հրատարակիչներուն բաւական մատան-
չութիւն պատճենած են Ա. Խմբերի 1827ի
և 1843ի ապագրութեանց ժամանակ գոր-
ծառաւած օրինակի: Առաջնոր ալլիքի համա-
պես և Ա. Վարդանի համակայք Յ. ձեռադիրներ
եղան ևն Մինիթարեանց ձեռքը: Հ. Զարքեանի
և Ս. Ապ. Վեր Ռուֆիսեանի տուած տեղեինու-
թիւնը բաւական կը լուսաւրեն այս Քերը (ՀԱՅ, ել 191—1)։ Սեպտեմբերի պատճենած
առաջադ մը, զոր Հ. Յ. Զահրապետ յարենակ և
Վիստր, համապատասխար 1830ի մատեր,
Մինչդ Պատմագարանի խորենցոյ օրինակ-
ների պատճեն կը լիշտապետ (առըմբեր կը զնեմ
այժմած թուերը և Արտիանի համապատասխա-
րներ մատագրան... Հայու Ա. Գրի Ա.)։

"Ա. օր. Նար. (ՌՃԲ, ՌՃԴ) = թ. 869,
թ. օր. բարոգիր (ՌՃԳԿ, ՌՃԳԿ և ՌՃԿ) =
1520 (թ. 8)

Ք. 1530 (Տ Խոսկը):
Գ. օր. ուղղագրեալ ի վերայ հին տպ.՝
(1695):

Դ. օր. ուղղագրեալ ի վերայ նոր տպ. (1752°).
Ե. օր. բոյոքիր (Թօքթ) = թ. 200 (Տ)

9. օգ. "Աիւս եւս օրինակ համարելի է եղեալն

ի լուսանցս անգղիական տպագրին:

Այս վեց օրինակներէն երեքն մասն իս-
կապէս ձեռագիր են: Այս երեքի վրայ յըն-
թացս աւելցած են երկու հատ ալ, ըստ 2րա-
քեանի տեղեկութեան՝ թ. 1023 (և խումբ)՝
և 1156 (և խումբ):

Հաւանական է կարծել թէ 1827ի հրա-
սարակիչք Ա—Զ օրինակներէն շըս կարեւոր-
ներն աշց տոշեւ ունեցած են, յակապէս Ա.
Բ. Ե. Եւ թերեւս Գ. կամ Դ. ուստի եւ 1843ի
տպագրութեան ժամանակ առնաւծ Զ նոր ձե-
ռադիկաներթ. թ. 1023 եւ թ. 1156 ըլլալու են,
Ասոնց մէջէն ամէնէն հետարքքահանն էր
1827ի առ. Ազգին մէջ միշտած 2ԾՐ =
1303ին բարեւ օրինակը, որ գծրախառնու-
այժման հաւաքման մէջ չկայ. չկար նաեւ
Զօհսապէսանի ժամանակ. ուստի եւ եթէ Գ.
կամ Դ. օրինակներէն մին չէ, պէտք է դեռ
վնասել Աններիկի հաւաքման մէջ:

Այս բոլոր ձեռագիրներու միջացքութիւններուն գեղեցիկ կերպով տուած են Հրատարակութիւնը (Յառաջարան, էջ 1թ.), ուսիից կը տեսնուի որ այժման օրինակի կը միշտառութիւն այս բունեւ մը Ա եւ Ց խմբերու, որոք այնուհետեւ անկախ խննություն կերպով կը բազմանան: Պատահաբ մը կը բերէ կը մասնէ Ա եւ Ց խմբերը այնու որ Ան Քայլայնի օրինակ մը կը լրանայ Ց խմբի օրինակի մը եւ այսպէս կը տագի Խառնություն (Խ) խումբ մը:

Այս խմբերեն Ար անխառն հրատարակուած է Ամստերդամ 1695ին և այժմ Հետեւերկու անգամ (Լոնդոն՝ Ախառն եղբարք հրտ. 1736 և Վենետիկ՝ 1756 Սարգիս Սարգսեան Արքեպիսկոպոսի հրտ.)։ Առաջին անգամ Վենետիկի 1827ի տպագրութեան մէջ կը գտնեն զիրա Ա և Ե Խմբերն Հաշուաշը ու Եղիսաբետ կ'ապրին եղբարքարար, նաև 1913ի նոր տպագրութեան մէջ։

Հրատարակիչներու մանրամասն համեմա-
տագիւնն մէն մի ձեռաբրի եւ տպագրի ։ Հէ Կա-

բելի արժանապես գովել Այս եղանակաւ մայն կը զրուի խորհնացին քննադատական հաստատութիւն Հոգի վրայ ի իր բովանդակ պարզութեամբ, ի գնացած առանց վարանելու իր առ առաջի շնորհի վրայ կնուա իր որոնութելու շառանձնելու:

Հ. Խորենացւյ գրականոթիւնն, ուստի
նաեւ բնագրի հրատարակութեան գծուարուս
թիւններն այսպէս շատ են, որ ամենախնամեալ
աշխատութեան մէջ ալ պիտի ելլին ընդուած
բաղձալի կէտեր, կէտեր որոնք աւելի լաւ
կրնային ըլլալ: Զ. օր. Թովով Յառաջարանին
մէջ արուած Խոր. տպագրութեանց ցանկն
(Եջ Բ—Ը, Հ. Տաշեանի յիշատակած 1849ի
և 1881ի տպագրութեան տպագրական վիճ-
ակնեւնն, դյուլթիւն չունին: Իսկ Ֆրորիքվալի
1845ի ապ. ի Պարիի Հայ, եւ գալ. Կանկածա-
կան կը թուած), շատ անկատար եւ անինամ-
կարելի է նկատել Խորենացւյ Մատունագրուս-
թիւնն, Էջ ԽԳ—ԿԲ, ուր չեն յիշատակուած
գրեթէ 1903էն ի վեր ըստ տեսած քննուա-
թիւնն: Իսկ Խորենացւյ մասին քննական ակ-
նարկ զանց առնուած է բոլորպին:

Կաեւ բնագիրն չէ վերակազմնաւծ քննագատական բոլոր պահանջմանց համաձայն, և այն նկատմամբ 1. Ձեռագրաց համեմատութեանց, 2. բնագրին կիսադրութեանց:

Հրատարակիչք առանձին նշանակութիւն
չեն տուած Ա Եւ Ց երբեմ ալ Խ խմբերո ըն-
թերցուածոց հնութեան. ուստի Եւ ըստ քանա-
խառնած Են իրարու, այսպէս որ այժմեան
տպագրութիւն ալ իսու՞ իսու՞ մը կը ներկայա-
ցնե՞ բազմազան գունդով: Բազմափ եր որ
իրեւ բացիցի՞ ընտրուել Ա սմբեն լուս օրինակ
մը, իսկ միւս խմբերէն իկրագրական ընթեր-
ցուածք, որներ քերականութիւնն կամ աղա-
տալիք կետ մը կը ճշգնեն, նկատ առանձին
մեծ զգուշուամբ: Ընթերցուածոց հնութեան
համար ի խրոհուրդ կրնային կոչովիլ հին պատ-
մագրութիւնք, որոնք կամ խրեանցոց աղբիւր
եղած Են Եւ կամ զայն իրենց աղբիւր ունեցած
են, զոր օրինակ Ագամթանգեղոս, Փաւատոս, Յովհ. Կաթ.,
Անանուն Ժամանակագիր, Թուղմ. Ար-

ծրունի, Միկիթար Անեցի եւ այլն:
Ես առ այս համեմատութեան կ'առում
Հոս միայն Անանուածք ժամանակագրութեանն, ուր
պահանձե և մեզի ժ դարս. ընտիր ձեռագրի
ըլ մէջ ու էշն. Գերու Ցող. թ. 102 շամա-
պեսնիր, յամ. 981 ընդարձակ հաստած մը
Խոր. Խ. գ. Խ. Ահամեմատութեան ամիսի ուսում-

մեզի թէ որ եւ մը ձեռագրի ընթերցուածներն
չին են, ուրեմն աւելի մօտ նախարարին:

Խոր. էջ 14, ս. 10—18,
ս. 21.

էջ 14, 10. նախատեղի նախատեղի:
— նախատեղին Ա.
gkmrstwy:

— 15. վաճ որց պատ-
ճառանց — միշյ է՞՛
ունի որոց, միւսներն
որոց:

15—16. Նի՞ ոս յուսու-
ցել կոչելիյն... Տի լոյն ...
նախին (չ նախի ոս)
ասցեալ, Եց նախին
կոչելեալ:

16. Ես կոմ' որպէս = Ես չիբ:
Ա չիբ Ե:

17. քանիի Ադամ նշար-
ութեանուածների զ
աւթեամբ ասաւու-
— Ե չիբ Ա.. Ֆլոր-
ունիսի Ա.. ասաւու-
ասաւուլ հ:

17. Ես ոս ի բերանց Աս... = չիբ:
առնոյ:

18. Ի թափառեան = Ի Ի թափառեան:
թափառեան աՅ:

19. ոչ յայլ ումիք = ոչ յայլ ումիք:
ոչ յայլ ումիք աՅու:
օք:

21. պատարագ = պա-
տարագ աՅօք:

15, 1. յնգունեկորսին յնգունեկորսին եւ
ի ծանօթալին = բն-
դունեկորսին եւ ծա-
նօթ. յնգունեկո-
րսին եւ ի ծան. Խ:

— Սատունց լեալ՝ Սատունց լինել Եր...
ընիք ուսմին... =
Տի ասունց լինել Եր
աղպատ ոս ասմին:

2. Արդ:

3. Ի հրաւիրեալն = Ա Ի հրաւիրեալն:
Ի հրաւիրեալն:

6. շորին աղադաւ = շո-
րութեան աղադաւ Տի:

8. ոչ բանի ինչ առուաւ-
ածայն:

10. ինքնահանց = ինք-
նահանց Տի Ե:

13—14. անուանել որ-
պէս վնասցեալ = մա-
սցեալ Ա.

(Խոր.)

(Անանուն)

15. հացեալ = չիբ Ա.. չիբ:

16. 1. զսեա ծնանելոյն
զՄաթուսացար: անելու
իբոր արժանի: .. .
Ա: ամաց Ա. (թէեւ
սիւլ է առ հասրակ,
հմտ. Ծննդ. Ե. 22):

3. փոխեալ ասի: փոխեալ լինի:

4. զպատճառն = զպատ-
ճառան Ա.:

5. Մ կեցեալ ամ հորի-ը ... ամ մկնէ:
գունուն ե լիյ ծնանի
շլամեթ = Տի կ կար-
գան նիլ: Հրատարա-
կիւց թիկ պահած են
հետեւով եւսերեայ,
ըսց Խննդոց Ե. 25
ունի նիլ:

6. ծնանի որդի եւ ա-
ծնանի զիա նոյ = եւ
նաց զննուն նոր
անուանոց զննուն
նոյ:

8. որդոյ = որդոյդ Օ՛: որդոյդ:

13. դպտարեցանել է Ե չիբ:
= Ե չիբ Ա.:

13. զամբարչութիւն = զամբարչութիւն:
զամբարչութիւն Ա.:

14. մորդիս = մուրդիր-
ծոց = Մ. եւըւդիր-
ծոց Ա.:

17. բոց եւ Գանցչեն ար-
դարեւ = բոց ար-
դարեւ հանցին:

19. որդի = իբւե օօօ իբւե:
կի:

21. եւ արժանուր հայ: եւ արժանի հայրենա-
րենացն առարինուր հանացն ժաման-
թեանց = արժանուր Ա., գութեան:
հորենիսացն Տի,
յառանիսացն Ա.:

Այս համեմատութիւններուն մեծ մասը
(20 զեկվ) կը բարձրացընէ Ա խմբին արժեքը:
իսկ Տ(Ա) խմբի Ետա համաձայնութիւն կայ
8 դեկտի մէջ միայն. ուսկից կը հնաեւի պարզ
կերպով որ Ա խմբը աւելի հարազատ է
եւ հին:

Անչուշ այս եղանացութեան պիտի հաս-
ցներ նաեւ Յովլ. Կաթողիկոսի եւ այլց քով
պահաւած հասուածոց Քամեմատութիւնն: Հրա-
տարակիւց, այսպիսի. Համեմատական քննու-
թիւն մը կատարած են Յովլ. Կաթողիկոսի հետ:

եւ ստացած են հետեւել եղանակովթիւնը,
“բերած ընթերցուածներից երեւում է, որ Յովի-
Համես կաթողիկոսի ձեռին եղած օրինակը ոչ
Ախորին է պատկանում եւ ոչ Տիմոթիոս այլ-
քա Հաւատարագու է Ա. Եւ Տ. Խորենի ընդ-
հանուր մայր օրինակին. (Էջ ԽԱ): Քայլ տար-
բերութիւնը Ա.Էն եւ Նմանութիւնը Տի Հետ-
ունին նշյա Համեմատութիւնն ինչպէս Տի—Ափ
Հետ, այս ինք 8/20:

Ցովհաննես զատմարաբանի օրինակն յամենայն դէպո իւր Հնութեամբն ունէր աչքի զարնող սարբերութիւններ այժմեան ԱԾԽ խմբերէն, որոց ընագրութիւն արձէքն սահյան կարելի է դատել այն ժամանակ միայն, երբ յերեւան կ'ելլեն աւելի յին օրինակներ քան որ այժմ անինք: Զ. օր. Խոր. Ա. ժք, էջ 39, 15-18. «իսկ որդի նորա Արամայիս շնոնք իւր տուն բնակութեան ի վերջ սույ մոյ առ աղջրը գետոյն յանուն թառին իւրոյ երտուոյ՝ Երախոն, Հատուածն ունի Ցովհաննես զատմարաբան էջ 12 (ապ. Մովուա, 1853 եւ Համեմատեալ մեր Մատ. թ. 617ր հօն): «իսկ Արամայիս ի նմին իսկ գաշտի բլուր միա եղերը գետոյն (ապ. գետոյ երտուսիայ) շնոնք քաղաք Երախոն (ապ. չիք երտուսիայ) եւ տուն բնակութեան իւրոյ՝ կրօսաց վիճակն հրաշակերտեալ, եւ անուանէ զնա Արմամիր»:

Խորենացւ, բնագրին եւ Յովհ. Պատմա-
բանի տողերուն մեջ շնմանելու չսպի տարբերու-
թիւն կայ: Իւրովին փոխած է Պատմաբան իւր
տողերի օրինակին չ իւրա սոյս մի ։ Երբուրյա
չ իւր. եւ յապաւառ “Նրանտայ, անոնք, թէ
իւր օրինակն հոյ կը շեղէր Աջն Խմբերէն: Պա-
տմաբանն այժմ դժուար է տայ:

Ա. Ասպետ նաեւ Մի. Անեցոյ հատուածք
 (ապ. Ս. Չետերբըռդ, 1879) ցոյց կու տան
 կարեւոր զերութեան ԱԾԽ Խմբերեն, որոնք յա-
 նանայ գեպս լաւացայն ձեռագիր մը կը մատ-
 նանեն. գրիսակի Տամար. եշ 16 = Խոր. Ս.
 Իր (իր), էջ 68.

Uhhuh, Uhhuh,

Իսկ մեր առաջին ի Իսկ մեր առաջին ի
Վարբակայ Տորէ պատ- Վարբակայ պատկեալ
կայ Պարոյ, ոռի Պարոյ, իւ հայն ըստ է

• Shaka defw ato fak:

Nun.

Մինիթ. Ասեղի

Ակայորդեայ, Հրաշեայ, Հրաշեայ, Ես Հրաշեայ
Սա Հրաշեայ կոչի վասն կոչի վասնառաւել պայծառերես եւ բոցակնաւ-
առաւել պայծառերես եւ բոցակնաւ-
եր բոցակնագդի իմէն շի- գդի լինելը:

ԶԵՄ ՈւՂԵՐ այսպիսի համեմատութիւններ
յառաջ առնիլ. բայց կը շեշտեմ կրկին, որ
Հրատարակիչք աչքե պէտք չէին հեռացնել
այս կէտը:

3. թէ առ հասարակ խորինաց զգութեան մեջ ամբողջական բնագիր ունինք մեր առջեւ, զայս ապացուցանելու համար նոր կուռաւն մ'է մեջի խոր. Պատմութեան իրադիր հատուածք մեր Արագեանագարանի թ. 505 ձեռագրին մէջ, որոց հնութիւնն կրնայ համիլ ըստ հնագրուաթեան մինչեւ թ - ժ դար.

Կրիստոֆը ընդ ամեն 10 թուղթ է՝
մագաղաքեայ, այժմ $18,5 \times 13,5$ սմ. մե-
ծոթեամբ; բայց նախնարար ըլլատու էր աւելի
քան $27 \times 18,5$, այս ինքն այժմ ման կրիու
թղթեր կու տան նախնականին մեկ թուղթը՝
չորս եղնորեկն կտրաւած: Զեռագիրն եղած է
երկիրն, մետր կեան երկաթագիր գրչութեամբ.
որուն պովանդակութիւնն է Խոր. Գ. ծե, ծզ.
գլուխերը: Վրան գրուտ է Յովհաննէն զրցէն
1419ին գրիգոր Տաթևից ացոց քարոզվերը
(Հմտութեամանութիւններ Տաթևի Յովհակ,
էջ. 975): Ագուստինուս Տաթևի պատճեամանութիւնները

այնպէս զգաւոր լուսացուած են, որ այժմ գրեթէ անկրթելի է ընթերցում պարզ աշխափ, շատ վասառած են մանաւանդ մի հողման էջերը, ուր եւ որ իօկ գրի հետք մասցած է: Թերեւ քիմեական միջոցներով կարելի ըլլայ շատ բան յերեւան հանել, բայց այսու կրնայ վասուիլ դրագիլը: Ներկային Ռ. Raphael Էցը բենեթիկուսանի նոր գիւտով կը յուսացուի թէ նաև լուսանկարչական փորձերով կարելի ըլլայ զայն ընթերցանենի ընել: բայց առ այժմ այլ յուրաք չեն նեթուուած մեր հատուածները: Սակայն նման լուսանկարչական միջոցով դուրս կորցեթի հա (և նոր) իին ընթերցուածն, որ գոյնցոցիշ է: Ամբողջ հատուածներու ընթերցում ուրիշ յարմարագոյն առթի թողով, հոգ իու տամ թղէ: Գա իին ընթերցուածն², ուսկից պարզ պիտի երեւայ թէ նոր. այժմէն մնաւ գիւտ ընդհանրապէս անարտար պահուած է:

3. About the Author

² Պարզ գլխագրով՝ կը նշանակեմ անորոշ պահը.

Խոր. Գ. օհ. էջ 329, ու-330, ս.

Խոր. Էջ 330, ս-ս.

ՅԱՅՆԻՐ

1. ՖԱՄԱՆԱԿԻ ԵՐԹԵԿԼ ՄԵԾԻՆ
2. ՍԵՆՎԱԿԻՑ Ի Դ-ՈՒ-ՈՆ ԱՐԲ
3. ՑԻՆ ՊԱՐՄԻՑ ՑԵԶՎԱՐ
4. ՏԿ ԽԵՄ-ՐԱԸ ԶԱՅՆԱՇԱԸ
5. ԽՈԱՐՈՎԼ ՈՐ ԶՊԻՒ ՄԵՆ
6. ՈՒ-ԸՆ ԵՐՄԱՆՐԻ ԼՈՒ-ԺԵ
7. ԱԼ ՊԱՀ-ՇԵԽԵ ԵՐՋԱԿ ՅԱ
8. ՆԵՊՈՒ-Ը ԿՈՉԵՑԵԽԼ ԲԵՐ
9. ԴԻ. ՅԵՒ-ՈՒՐԱ ՎՈՒ-ՄԵՑ ԵՒ
10. ԹԵԶՎԱՐՄԻ ՀԱՅ-ԱՄԵՆԵԼ
11. ԿԵՄՐԵ ԶՃԵՅՅՈՒԵ-ԸՆ.
12. ՏԱԼՈՎ ՆՄՈ ԶՄԵՐՈՒԹԵԱ
13. ԽՆ. ԵՐՋԱԿԵԽ Ի ՀԱՅ.
14. ԱԲ ԽԵԴՐԵՑ ԶՃԵ-ՀԵՄ
15. ՈՐԴԻ ԳԵԶԵՒ-ՈՒՐ ԶՈՐ
16. ԹԵՄ ՀԱԵՐԻՆ ՆՈՐԵ ՄԵՃ-ՈՒԵՍ
17. ՀՃԵԱԿԼ ՅԵԽԵԽԵԽ ԵՄ
18. ՐՈՅԵՆ ԸՆԴԻՐ ՄԻ-Տ ՔԸՆ Զ
19. ՍԵԳ-ԱՄԲԸ ԵՐ ԳՈՒՄԱՐ
20. ԱԵԼ. ԶՈՐ ՈՉ ԺԵՄ-ԵՄԵՍ
21. Յ ՄԵԽԱՅՄՈԼ ԽՈԱՐՈՎԼ. ՄԻ

Կը կնացրիս տպագրէն ունեցած կարեւոր տարբերութիւնն է միայն՝ “եւեթի ի կրիստոն” (?) ամ(?) մթ թագաւորեալ, որ լու ալ չի կարդացուիր. հու ապագին ունի “մթ եւեթի ի կրիստոն” թագաւորեալ ամ, ուր և կը կարդայ “որ եմէ ի կրիստոն” թագաւորեալ ամ մի, որ քիչ մը մաս կը թուի կրիստորի ընթերցուածին:

Մասցած հասուածներն ալ անշուշտ այս եղանակութեան պիտի հասցնեն զնզ:

4. Այստափ ձեռագրաց մասին խնդիր է թէ հրատարակիչք յաջողութ են բնադիրն վերակազմել հիմուած այս-ով ձեռագրաց վրայ, ըստ քերականութեան եւ ըստ կասդրութեան: Այս կետին մէջ պակասութիւնն անշուշտ վերադիրելու է ունի գրատարակիներու պատրաստութեան, քան ձեռագրաց անբաւականութեան կիսագրութեան: իսպէս հոգն, ինչպէս թուաշարանին մէջ կը պար:

- ԵՒԵՑ Ի ԳՐԿՆՈՒՄՆ (?)
- ԱՄ(?)ՄԻ ՌԱԴՎԱՐԵԱԱ
- ԵԵՑ ՈՐՈՅ ՑԵԶՆԵՐԵԹ
- ՈՀ ԵԽԾ Ի ՆՈՅՈՒՆ ԱԵԼ ԶԸՆ
- ՊՈՒԵ ԶՈՐԴԻ ԻՒՐ ՌԱԴՎԵ
- ՈՐԵՑՈՒՑԵԵԼ ՀԱՅՈ
- Յ ՀՆԵՐՍ ԴԵՌՆՈՒԹԵ
- ԵԱՅ ԻՈՐՃԱՄՈՎ ԻՐՐ ՅԱ
- ԵՅՆՊԵՑ ՀԱՄԱՊԵԶ ԱՊ-
- ՍՄԵ ԼԻՆԵԼՈՎ ՆԱԲԱՐԵ
- ՐԸՆ ԵԲՄԴ-ՀԻՑԻՆ ԽԵՏ
- ՄԻՒԲ: ՄՈՒ-ԲԵՏԱՄԻՒԲ: Խ
- ՐԱՄ-ՁԱՅՆՈՒԹԵԱՄՐ ԵՒ
- ԶԲԱ-ԱԾԵՆԵՒԲ: ՈՐՈՑ
- ԵԶԼ ՄԻ ԱՎԵՄՈՒՄ ՀԱՐԱ
- ԶՄԵՐՈՒԹԵԱՄՐ, ՄԵՐՀԱՏ
- ՈՐԵԱՑԻՆ ԻՆԿԵՄԵԴՈՐՈՒ
- ԱԵԿԱՐ. ԶԻ ՄԵՐՈՅ ՎԱՅԻ
- ԶՆՈՍԵ ԵՒԱ Ի Դ-Ը ՄԱԶԴԻՆ
- ԶԵՆՅ ՍԵՂՎԱՅՅՅՈՒ-ՑԱՆ
- ԵԼ ՈՐՈՎ ԱՄԵՆՆԵՐԻՆ

յանձնուած է Ս. Մալխասեանի, որ իր կողմանէ երբեմ երբեմ ծանօթութեանց մէջ կցած է գիտողութիւններ:

Մանք չենք կրնար հու անձուկ էլերաս մէջ այս սեսակէտով քննութեան ենթարկել ամբողջ Հայոց Պատմութիւնը, և կը բարականանք տասչին էլերու քննութեամբ:

Եզ 4, ա. 15. “Ե Պարսից պատառդշաց, Յաղագու...” Հոյու գուելի հայակու կը ըստ Պարսից պատառդշաց, ապագրել ամբողջ թեսմէր գլուխքրով կոմ երկրորդ գրով - մը հակառակ պարտադշին վերջակետի աել գնել բան. այս գեպին պիտի պատառեմ նաև յաջորդ վերջակէտն տեսնել միջակէտ. վասն զի՞ Պարսից պատառդշաց, ընդհանուր խրագիր է, մինչ ըստ պագրին կը կարծուի թէ արցոց գլուխներ կան 1-1 ի Պարսից առապարհաց:

2. Եզ. Բիւրատայ, եւ այն:

Եզ 5. անիմանալի է՝ “յաղագու մերս ի

սկզբան յայսմ բանիցու, նախագահառեթիւնը. լաւագոյն եր “յաղագս մերըս սկզբան այս բանիցու, (կամ) “այս բանիցու,): Այս հատուածն աօձ ձեռադրաց մէջ չկայ. իսկ մւս ձեռադրիներէն ԵՎ շունչի “յաղագս — բանիցու, եւ ԵԲԾ կը կարդան “մերըս սկզբան,։ ուստի եւ իի մուռքն միւս ձեռադրաց մէջ կրնայ մեկնուի երկու շաշկան «երէն» հնամեն գիւրացնելու համար. Այս հասարակ մինագարեան գրչադիրներու մէջ յաճախ կը պատահի նոյն իսկ ուղագան խիլիլ գրութիւնն. Հմման, ի մէջ այսց յոր. Էջ 5, ա. 5, էջ 11, ա. 16, էջ 12, ա. 14 եւն. — յայս ԵՎ ձեռադրիգ ունին այս, և այս ց այս ապա սրբագրուած յայս, Օ բանց յայս. ուստի եւ սկզբանկանն եւ ոչ միշն մէջ պահուած կ'երեւա եւ կարելի եր ըստ իմաստին սրբագրել այս եւ կամ պահել այս ըստ ԵՎ:

Էջ 8, ա. 4. փոխանակ “փոխարկեաց, — (բայց մ գր ա. 13 վասն նորա) — այլ եւ բազում արք ա. 13 Այս կիսադրութիւնք անձնդի կը թուրին. վասն զի “փոխարկեաց,ի քով կը վերջանայ նախագահառեթիւնն ուստի եւ կը պահանջուէր վերջանէն եւ “բայց մ գր, ով կը սկսի նոր հատուած որ “վասն նորա, ով կ'աւագրի, ուստի եւ “այլ եւ բազում ա. պիտի գրուէր մեծատառ եւ աւելորդ եր փակագիծ:

Էջ 9, ա. 16. “այլ աստեն իսկ, ի սկզբան մերց գործառնութեանն, զվասն նոցա հշտամբութեան յարմարել բանս,։ Ար պահանջուէր կիսադրել՝ “այլ աստեն իսկ ի սկզբան մերց գործառնութեանն զվասն նոցա ա. Հոյ աստեն իսկ ի սկզբան,, հին հայերէնի ընտիր բացարարութիւններէն մին և “սկզբէն իսկ, ի մասով:

Մինչ կիսադրութիւն կայ նաեւ էջ 10, ա. 5. “...ի պատմութիւնն ըստ նոցանն ա. Ես կը բազմայի կարգաւ. “զի թէ արդարեւ արժանի գովութեան այլը ի մագաւորաց իշեն, որ գրով... կարգեցին... ի պատմութիւնն, ըստ նոցանն նու պարապեալքն այսպիսու ճգնաւ թեան... ներքոսկզբանաց ի մէջն արժանի եղին ասից,, Այսու ընականաբար իմաստն կը փոխար:

Կարելի եր գեռ նման սիալ կիսադրութիւններ յիշաւակել. (Հմման. էջ 11, ա. 1, 7 [լուսագոյն ԵՎ լինին], 13 [կարելի եր ի բաց ձգել եւ այլ ըստ օծել], էջ 13, ա. 4 [կարգով նորման] եւ այլն),

“Հայոց պատմագիւներու, նախորդ հասորներու կից նշանակուած կար Ս. Գրոց տեղաց ցանկ մը. Հոս զանց առնուած է այս:

“ * *

Մեր այս նկատողութիւններն նպատակ ունին բարձրացնել Խորենաց յաներկայ հրատարակութեան արժեքը, որ արդեն ինքն ըստ ինքեան մեծ է: Անշուշու այսուհետեւ աւելի դիրիի պիտի ըլլայ՝ պատրաստ հողի վրայ շարունակել Խորենաց յանուանակարութիւնն թէ բնագագարնական եւ թէ պատմական մատնեաց արական տեսակետով, քան որ մինչեւ ցոս հարաւոր եր: Իսկ այսպիսի պատրաստ հող ընդաշեցին մեզի էջմիածնի պատուական Մատնեամբի աշխատաէր երկու անդամներ: Մ. Արքեղեան եւ Ս. Յարութիւնեան, որոնց վաստակն պիտի յարգեւ երկար հայ բանասիրութիւնը: Ի նշ պիտի յաշըրգէ մօտաւոր պատգայն Խորենաց յան Կորին, Փաւատն, Եղիշէ... յամենայն դեպս էջմիածնի յարգելի Մատնեամբին կը մաղթենիք կար եւ զրութիւն օր յառաջ ի ըստ հանելու պյոպիսի թանկագին Հրատարակութիւններ:

Հ. Ն. ԱԿՈՒՆԱՆ

Ա Ա Յ Ե Ն Ա Գ Ի Ց Ա Կ Ա Կ Ա Կ

ՅՈՒԹԵԿ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ-ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՐՈ-
ՑԱԲՐԱԿԱՆԻԹԵԱՆՆ 1896-1910

(Հայուանական-Բնակչութեան)

2168. Sissacéen. — Տիւ Z 61 նու.

*2169. Slatier E. T. — Avis, Armenia: Sundgates 1897.

2165. Smith John Hugh. — Տիւ Sykes Mark.

2166. Smith Lewis Agnes. — Տիւ The Story of Abikar.

2167. Société franco-arménienne. Paris 1897. 8, պ. 2.

2168. Soden D. H. Freiherr v. — Bericht über die in der Kubbet in Damaskus gefundenen Handschriftenfragmente: Sitzungsber. d. k. preuss. Ak. d. Wiss. 1908, p. 825-80.

[Կայերու եւ պատմական պատմութեանը:]

2169. Soeyil. — Տիւ Z 61 նու.

*2170. Soifer L. — Armenier und Juden: Z. f. Demogr. u. Stat. der Juden 3 (1907). p. 65-9.